

УДК 811.161.3
ББК 81.2
К906

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Рэдакцыйная калегія: Э. Д. Блінава, І. Л. Бурак, Н. В. Гаурош, А. І. Лаўрэнаў, С. С. Мароз, П. А. Міхайлаў (адказны рэдактар), А. А. Мяцельскі, Н. М. Нямковіч, К. М. Панюціч, А. К. Пекач, Т. М. Трыпуціна, С. І. Фацеева, А. М. Цясевіч, М. В. Шабовіч, Н. У. Чайка

К906 **Культура мовы і грамадства: Матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канф.,**
5—6 снежня 2002.— Мн.: БДПУ, 2002.— 268 с.
ISBN 985-435-510-1

Выданне прысвечана актуальным пытанням культуры мовы і маўлення ў сучасным грамадстве.

Адрасуецца навукоўцам, выкладчыкам, настаўнікам, студэнтам і ўсім, хто цікавіцца гэтай праблемай.

УДК 811.161.3
ББК 81.2

ISBN 985-435-510-1

© Калектыў аўтараў, 2002
© ВВЦ БДПУ, 2002

ПРАБЛЕМА РАЗВІЦЦА ВЫРАЗНАГА І ВОБРАЗНАГА МАЎЛЕННЯ ДЗІЦЕЙ У ТЭОРЫІ І ПРАКТЫЦЫ ДАШКОЛЬНАГА ВЫХАВАННЯ

Праблема развіцця выразнасці і вобразнасці маўлення дзіцяці разглядаецца як адна з асноўных задач выхавання яго маўленчай культуры з даўніх часоў.

Спосабы майстэрскага практыкавання дзіцей у сапраўдным мастацтве маўлення, дзе значнае месца адводзіцца развіццю рыторыкі, якая з улікам узросту дзіцяці (ад трох да шасці гадоў) складалася з натуральных жэстаў, а таксама пераймання тых тропаў і фігур, якія дзеці чулі ў тым моўным асяроддзі, што іх акружала, адным з першых распрацаваў Я.А.Каменскі. Ён лічыў неабходным развіваць голас маленькага дзіцяці, выходзіць выразнасць яго маўлення, для чаго раіў знаёміць дзіцей з паэзіяй, завучваць як мага больш невялікіх рытмічных вершаў.

Вызначальную ролю адводзіў развіццю выразнасці маўлення Ж.-Ж.Русо. Ён сцвярджаў, што чалавек увогуле валодае маўленнем ("голасам") трох разнавіднасцей: а) голасам, які гаворыць, або членараздзельным; б) голасам, які спявае, або меладычным; в) голасам патэтычным ці выразным, які служыць мовай і адухаўляе спевы і слова. На яго думку, дасканаласць і мілагучнасць маўлення дасягаецца менавіта спалучэннем гэтых галасоў. Аднак дзеці, хоць і валодаюць трыма галасамі, не ўмеюць аб'ядноўваць іх так, як дарослыя. Адсюль іх маўленне часта пазбаўлена выразнасці: яны крычаць, але не выражаюць.

Першым з беларускіх асветнікаў вялікае значэнне мастацтву красамоўства надаваў Ф.Скарына. Ён растлумачваў красамоўнасць, як уменне прыгожа гаварыць і чытаць, і адзначаў сувязь рыторыкі з граматыкай і логікай. Вялікія выхаваўча-навучальныя мажлівасці бачыў у мастацтве жывога вуснага слова С.Полацкі. На аснове мастацкага слова ён імкнуўся развіваць творчасць сваіх навучэнцаў. У праграму навучання былі ўключаны пытанні, якія прадугледжвалі чытанне па памяці, выкарыстанне рытарычных выразаў, што былі напоўнены адпаведнымі інтанацыямі і суправаджаліся драматызацыяй. Аб значнасці навучання мастацтву маўлення сведчаць праграмы брацкіх школ, што былі створаны на Беларусі ў ХУІІІ ст. Асноўная думка, якая праходзіла праз увесь працэс навучання ў гэтых школах, падкрэслівала, што выхаванне культурнага чалавека бачыцца немагчымым без навучання мастацтву красамоўства.

У культурна-гістарычным аспекце разглядаў навучанне дзіцей мастацтву маўлення К.Дз.Ушыньскі. Ён вызначаў культуру мовы як важны элемент агульнанацыянальнай культуры. Пры гэтым асноўную задачу педагога бачыў у тым, каб навучыць дзіця карыстацца скарбамі роднага слова, папаўняць слоўны запас у адпаведнасці з патрабаваннямі роднай мовы.

Вядомыя дзеячы дашкольнага выхавання Л.І.Ціхеева, Я.А.Флёрына, А.П.Вусавы бачылі мэтай выхавання ўсведамленне дзецьмі дашкольнага ўзросту агульнай моўнай сістэмы і практычнае яе ўжыванне ў авалодванні культурай

маўлення. Развіццё асобы дзіцяці дашкольнага ўзросту непасрэдна звязалася імі з прывішчэм павагі і любові да роднай мовы, з фарміраваннем “моўнага чуцця”.

Адным з падыходаў да праблемы развіцця выразнасці маўлення дашкольнікаў з’яўляецца яе разгляд у кантэксце развіцця яго звязнасці (А.М.Лявушына, А.А.Пяньеўская). Задачу развіцця звязнасці маўлення, яго выразнасці А.М.Лявушына бачыла ў тым, каб раскрыць моўныя пазітыўныя бакі дзіцячага маўлення, вызначыць для сябе ўсе багаці яго патэнцыяльных магчымасцей для таго, каб потым з апорай на іх развіваць тое, што ўжо маецца ў дзіцячым маўленні як прагрэсіўныя тэндэнцыі яго развіцця і – забяспечыць планамерны рух наперад – у цеснай непарыўнай сувязі з развіццём асобы дзіцяці цалкам.

На сучасным этапе даследаванні, якія вывучаюць праблему развіцця выразнасці маўлення дзяцей дашкольнага ўзросту, вядуцца ў функцыянальным накірунку. Выразнасць і вобразнасць маўлення непасрэдна разглядаюцца ў сувязі з яго звязнасцю. Авалодванне дашкольнікамі гэтымі мастацкімі камунікатыўнымі якасцямі маўленчай культуры сведчыць не толькі аб высокай ступені іх маўленчых навыкаў, але і аб глыбіні засваення эстэтычнай функцыі роднай мовы. Выразнасць і вобразнасць становяцца індыкатарам маўленчага развіцця дзіцяці, выяўляюць не толькі ступень, але і асаблівасці яго маўленчай культуры. У якасці асноўнага сродку развіцця ў дзяцей мастацкіх камунікатыўных якасцей маўлення даследчыкі вызначаюць творы мастацкай літаратуры і фальклору, а таксама выяўленчага мастацтва.

У аснову правядзення гэтых даследаванняў (Р.П.Боша, Н.В.Гаўрыш, А.В.Савушкіна) пакладзена ідэя Ф.А.Сахіна аб фарміраванні ў дашкольнікаў моўных абагульненняў і элементарнага асэнсавання з’яў мовы і маўлення, што спрыяе не толькі ўзнікненню ў іх цікавасці да роднага слова, але і забяспечвае праяўленне творчага характару маўлення, тэндэнцыі да яго самаразвіцця.

Адзначаючы разнастайнасць шляхоў фарміравання вобразнасці маўлення дзяцей дашкольнага ўзросту, Р.П.Боша, Н.В.Гаўрыш пацвярджаюць неабходнасць сістэматычнага кіравання педагогам успрыманням і ўзнаўленнем лепшых узораў мастацкай літаратуры і фальклору, фарміраваннем здольнасці да адчування мастацкага вобразу, музычнасці і рытмічнасці пазычнага радка, развіццём у дзяцей мастацкай творчасці.

Р.П.Боша яшчэ раз падкрэслівае, што да развіцця ў дзяцей вобразнасці маўлення вядзе ўменне ўспрымаць мастацкі твор у адзінстве яго зместу і формы. Вызначаючы латышскія дайны як сродак развіцця вобразнага маўлення дашкольнікаў, яна сцвярджае, што гэтае развіццё з’яўляецца самастойнай часткай эстэтычнага выхавання дзіцяці.

Н.В.Гаўрыш разглядае праблему развіцця вобразнага маўлення ў сувязі з творамі літаратуры і фальклору. Адзначым, што ў яе працы падкрэсліваецца існуючая неадпаведнасць паміж здольнасцю дзяцей да ўспрымання вобразнай мовы мастацкай літаратуры і фальклору і ўменнем вобразна выражаць свае думкі ва ўласных сачыненнях. У сувязі з гэтым яна акрэслівае шляхі фарміравання

вобразнага маўлення дашкольнікаў на аснове выкарыстання розных жанраў літаратуры і фальклору, у прыватнасці яго малых формаў. Н.В.Гаўрыш слухаючы заўважае, што развіццё вобразнасці з'яўляецца значнай характарыстыкай розных бакоў маўлення дашкольніка, яго агульнай маўленчай культуры.

Такім чынам, даследаванні апошніх гадоў сведчаць, што азнаямленне дашкольнікаў з творамі дзіцячай літаратуры і фальклору спрыяе развіццю ў іх навыкаў эмацыянальнага і асэнсаванага ўспрымання сродкаў мастацкага выражэння і на гэтай аснове фарміраванню ў выхаванцаў выразнага і вобразнага звязнага маўлення.

Н.И. Ефремова (Беларусь, Мінск)

ФУНКЦИИ МЕСТОИМИЙ В ПОСЛОВИЧИХ ТЕКСТАХ (на материале русских и немецких паремий)

1. Специфика пословичных текстов

Пословицы и поговорки как единицы фольклора представляют собой особую разновидность устного народного творчества, жанр, которому присущи свои закономерности. В отличие от обычных высказываний пословицы и поговорки характеризуются рядом специфических черт – устойчивостью, воспроизводимостью, универсальным характером, дидактизмом, многие из них образны. Выявление лингвистических особенностей построения пословичных текстов позволит более точно определить языковую норму жанра, понимаемую как совокупность традиционных языковых реализаций, характеризующих данную разновидность языка.

Объектом исследования работы является состав и функции местоимений в пословичных текстах. Материалом для исследования послужили 1000 русских пословиц и поговорок [5], и 1000 немецких паремий [3,4].

2. Кванторные местоимения как один из способов универсализации значения пословичных суждений

Местоимения являются важным составным компонентом лексического наполнения паремий, о чем свидетельствует занимаемая ими третья позиция в частотном частеречном списке. В паремиологических текстах зафиксированы все логико-семантические разряды местоимений: **кванторные**, **дейктические**, **анафорические**. Кванторные местоимения представлены, прежде всего, **обобщающими**, такими как *alle/alles, jeder, viele, manche, все, всякий, каждый*. К числу кванторных принадлежат также **отрицательные** местоимения *keiner, nichts, никто, ничто, некого, нечего*, которые относят высказывание ко всем членам некоторого класса, но в отличие от позитивных отрицают связь с тем или другим представлением: *Mir wurde auch nichts geschenkt* 'Мне тоже ничего не подарено', *Бог питал, никто не видал*. Референциальная неопределенность заложена и в значении немецкого **неопределенно-личного** местоимения *man*, которое